

Het International House, Riverside Drive, 500 in New York.
[International House archive]

Twee (bijna) vergeten boeken over de geschiedenis van de Vlaamse beweging

ARMAND VAN NIMMEN

Deze bijdrage is bedoeld om de aandacht te vestigen op het ontstaan en de receptie van twee boeken over de geschiedenis van de Vlaamse beweging uit de jaren dertig van de vorige eeuw. Ze werden geschreven door twee totaal verschillende personaliteiten en met andere doeleinden. Het eerste is van zuiver wetenschappelijke aard, het tweede eerder een aanklacht en een pleidooi: twee antipoden die nu in bijna volledige vergetelheid geraakt zijn en stof verzamelen in bibliotheken en antiquariaten. Beide boeken werpen echter een kijk op de Vlaamse beweging, door de ogen van buitenstaanders. Bovendien liggen ze in het perspectief van twee in die tijd relatief nieuwe academische disciplines: de studie van nationale bewegingen en geopolitiek. In die zin kunnen ze tevens interessant zijn voor wie belangstelling heeft in die onderwerpen.

A HISTORY OF THE FLEMISH MOVEMENT IN BELGIUM (1930)

Genese van een idee

Om het ontstaan van het eerste boek te begrijpen, moeten we terugkeren naar de jaren 1920, en naar de residentie International House op Riverside Drive aan de Hudson rivier in New York. Daar, in de broeikasatmosfeer van het tehuis voor internationale studenten toebehorend aan de universiteit van Columbia, werden twee studenten, van verschillende nationaliteit en uit onderscheiden academische disciplines, goede vrienden. Om de tijd te verdrijven en als lichaamsvoeding worstelden ze soms met elkaar, maar meestal wandelden ze samen langs de rivier om te praten over Vlaanderen.¹

1. Een groot gedeelte van de volgende paragrafen is gebaseerd op Shepard Cloughs memoires *The life I've lived*, Washington D.C., 1981.

De ene, Shepard Bancroft Clough, was geboren in 1901 in Bloomington, Indiana. Hij stamde uit een intellectueel gezin, waarvan de vader gestudeerd had aan de universiteit van Yale en de moeder aan het prestigieuze Smith College. Shep, zoals hij genoemd werd, was een begaafde en welbespraakte student en, na een verblijf van anderhalf jaar in Frankrijk en Duitsland, waar hij vlot werd in beide talen en cursussen volgde aan de Sorbonne en de universiteit van Heidelberg, koos hij voor een opleiding in de geschiedenis. Met de hulp van een studiebeurs kon hij in september 1924 ingeschreven worden aan de universiteit van Columbia en o.a. deelnemen aan een seminarie geleid door de bekende Amerikaanse specialist in nationalisme en nationale bewegingen, Carlton J.H. Hayes (1882-1964).² Aan Clough werd gevraagd een essay te schrijven over nationale stromingen in de Balkan en zo viel zijn aandacht indirect op de taalstrijd in België. Hierdoor rijpte in hem de idee zijn proefschrift te wijden aan de Vlaamse beweging.

De andere, Frans Olbrechts, stamde uit een eenvoudig Vlaams gezin, waarvan de vader tuinman was, en de moeder winkelierster.³ Geboren in 1899, was Frans, zoals Shep, een naarstig student. Hij liep school op het Sint-Romboutscollege in Mechelen, maar vluchtte bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog naar Engeland. Daar werd hij, als een van vier Belgische studenten, opgenomen in de exclusieve Queen Elizabeth's Grammar School for Boys in Darlington.⁴ Als zeventienjarige meldde hij zich als vrijwilliger bij het Belgische leger en raakte gewond tijdens gevechten op de Kemmelberg in april 1918. Na nog een tijd deelgenomen te hebben aan de bezetting van Duitsland, werd Frans gedemobiliseerd en keerde hij naar België terug. Hij begon er succesrijke studies in Germaanse filologie aan de universiteit van Leuven en promoveerde in 1925 *summa cum laude* met een opzienbarend proefschrift over een door hem ontdekt bezweringsformulier – een soort volks incantatiegebed om ziekten te genezen of euvels te voorkomen.⁵ Hiermee won hij een studiebeurs van de Belgian American Educational Foundation (B.A.E.F.)⁶, en

2. Carlton Hayes wordt soms, samen met Hans Kohn, een van de *founding fathers* van de studie van het nationalisme genoemd; zijn baanbrekende studie is *The Historical Evolution of Modern Nationalism*, New York, 1931. Voor een korte biografie zie: J.J. Shanley, *The Story of Carlton Hayes*, in: *The University Bookman*, vol. 47, nr. 1, winter 2010.
3. Over Frans Olbrechts zie: E. Rombauts, *In memoriam Prof. Dr. Frans M. Olbrechts*, in: *Dietsche Warande en Belfort*, nr. 5, 1958, pp. 286-291; G.W. Locher, *Frans M. Olbrechts*, in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letteren, 1959-1960*, pp. 144-148; S. Top, *Olbrechts, Frans*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, p. 2224. De informatie over zijn afstamming werd me bezorgd door Axel Vaeck, documentalist op het Stadsarchief, Mechelen.
4. Deze informatie werd me gedeeld door Katherine Williamson, bibliothecaresse in Darlington.
5. F.M. Olbrechts, *Een oud Mechels bezweringsformulier*, Gent, 1925. Ook de Amerikaanse indianenstammen die Olbrechts later zou observeren, gebruikten dergelijke bezweringsmethodes.
6. De B.A.E.F. was na de Eerste Wereldoorlog ontstaan uit Herbert Hoovers Commission for Relief in Belgium.

kon nog in hetzelfde jaar postdoctorale studies ondernemen aan het departement Antropologie van de universiteit van Columbia.

Het is daar, in het International House, dat Frans kennismakte met Shep en dat de twee jonge '*scholars*' van gedachten wisselden. Frans onderhield zijn Amerikaanse vriend over antropologie en zijn professor Franz Boas, een van de pioniers in het vak⁷, terwijl Shep hem vertelde over zijn plan te promoveren op een thesis over de Vlaamse beweging en van hem waarschijnlijk ook veel informatie kreeg. Wellicht praatten de twee af en toe ook Nederlands onder elkaar, want Clough was begonnen de taal te leren. Misschien hoorde de *budding historian* daar ook voor het eerst over het bestaan van de B.A.E.F. Hij schreef in elk geval naar Henri Pirenne om hem in te lichten over zijn plan, en solliciteerde op zijn beurt naar een beurs bij deze stichting. Dat viel echter in duigen: Pirenne verdacht Clough van vooringenomenheid ten gunste van de Vlamingen.

Gelukkig vond Cloughs promotor een uitweg. Carlton Hayes stond in die tijd aan de leiding van een interdisciplinair studieproject uitgevoerd door Columbia en gefinancierd door de Laura Spelman Rockefeller Foundation. Het project droeg als titel *Social and Economic Studies of Post-War France* en had als doel te onderzoeken waarom Frankrijk, een van de 'overwinnaars', het na de oorlog zo moeilijk had om er economisch en sociaal weer bovenop te komen. Een vijftigtal vorsers nam deel aan het project, dat ten slotte zou leiden tot een vijfdelige publicatie.⁸ Nadat Clough met glans geslaagd was voor zijn mondelinge doctorale examens, bood Hayes hem aan te fungeren als zijn assistent bij het deel van het onderzoek waarvoor hijzelf verantwoordelijk was, namelijk een studie over het nationalisme in Frankrijk. Clough zou onmiddellijk kunnen vertrekken naar Europa, het onderzoek voor zijn eigen dissertatie voortzetten in Vlaanderen en zich zes maanden later bij zijn promotor voegen in Parijs. Het probleem van de nodige financiering voor Sheps eigen project was dus handig omzeild.

Daarop trad Clough nog snel in het huwelijk met zijn Italiaanse verloofde, Rosa Trillo, en stoomde samen met zijn kersverse bruid op de ss Veendam op 12 juni 1926 naar Boulogne. In Brussel per trein aangekomen, werd het koppel opgewacht door Olbrechts, die ondertussen, na eerste successen bij Boas, tijdelijk naar België teruggekeerd was om er, zoals zijn Amerikaanse vriend, met zijn verloofde te huwen.

7. Franz Boas (1858-1942), een in Duitsland geboren en opgegroeide Amerikaan, wordt door velen beschouwd als stichter van de moderne antropologie.
8. Het oorspronkelijke project *Social and Economic Studies of Post-War France* bestond uit zeven delen, maar twee ervan zagen nooit het daglicht.

Research met onvoorziene ontwikkelingen

In België aangekomen, vestigde Clough zich eerst in Brussel en zette zich, met de hulp van Olbrechts' aanwijzingen, onmiddellijk hard aan het werk. Hij begaf zich naar het Rijksarchief, en interviewde zoveel mogelijk vertegenwoordigers van verschillende strekkingen in de Vlaamse beweging. Zo ging hij op zondag 15 augustus naar Roosendaal, waar de vierde 'begroetingsdag' tussen uitgeweken activisten en sympathisanten uit Vlaanderen en Nederland zou plaatsvinden.⁹ Hij hoorde er wellicht de toespraken van de Vlamingen Jozef Van den Broeck¹⁰ en Wies Moens en van de Nederlander J.W.L. van Es¹¹, en voerde een lang gesprek met Karel Angermille.

Shepard Clough als jongeman.
[Dartmouth College Library]

Deze laatste zou hem nadien ook nog schriftelijke verduidelijkingen zowel als brochures over het activisme en de Vlaamse beweging sturen. Cloughs aanwezigheid op de bijeenkomst zou echter aanleiding geven tot een onverwacht incident.

Twee dagen later vond de student tot zijn grote verbazing op de eerste pagina van het patriottische *La Nation belge* een tamelijk virulent artikel met als titel: *Entre activistes [sic] du dedans et du dehors*. Daarin werd de bijeenkomst in Roosendaal, zoals te verwachten, aan de kaak gesteld, maar ook de aanwezigheid van de Amerikaanse student scherp aangeklaagd, en zijn verder verblijf in België als ongewenst beschouwd: "*Les Américains ont des lois très sévères*

9. Voor een korte beschrijving van de bijeenkomst in Roosendaal, zie: K. Angermille, *De Lotgevallen van een Activist. Van Antwerpen naar Antwerpen!*, Antwerpen, 1931, p. 374.
10. Over deze Antwerpse advocaat en secretaris van de Raad van Vlaanderen, zie: Y. Geenen & A. Vrints, Jozef Van den Broeck, flamingant en informant (1870-1938), in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 65, 2006, nr. 3, pp. 174-195.
11. J.W.L. van Es (1886-1943) was een Nederlands advocaat afkomstig uit Gouda. Als Groot-Nederlander sympathiseerde hij met de Vlaamse beweging, ondersteunde financieel het dagblad *De Schelde* en correspondeerde geregeld met Pieter Geyl. Zie hierover: L. Picard, Het Vlaams Nationalisme, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1969, p. 164 en P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen*, Antwerpen/Utrecht, 1973-1975, passim.

qui interdisent l'accès du territoire américain à tous les étrangers 'indésirables'. Beaucoup de nos compatriotes en ont été victimes. (...) De même nous sommes autorisés à tenir indésirable la présence sur notre territoire d'un Yankee qui prétend venir se mêler de nos affaires intérieures. Qu'on le convoque au Doel, qui est notre Long Island, en attendant le départ du prochain paquebot de New York. Et ce sera sans au-revoir et sans merci."¹²

De jonge Clough was hierdoor begrijpelijkerwijze erg veront- rust en vreesde dat zijn dissertatie in het water zou vallen. Hij stuurde een brief naar *La Nation belge* die twee dagen later werd afgedrukt op de voorpagina.¹³ Toch was dit niet het einde van de geschiedenis.

Diezelfde morgen werden Clough en zijn vrouw door twee politiemannen verzocht hen te volgen naar het Justitiepaleis. Hun verzoek om de Amerikaanse ambassade of het consulaat op te bellen, werd geweigerd en het echtpaar werd opgesloten in een kamer van het paleis. Later in de namiddag werden ze voor een ambtenaar geleid die verondersteld werd de zaak aanhangig te maken bij het kabinet van de minister van Justitie, teneinde een officiële uitwijzing goed te keuren. Gelukkig voor Clough bleek de man eerder Vlaamsgezind en gaf hij Clough zelfs tips over mogelijke interviews met andere Vlamingen. Toch werd aan het paar uitgelegd dat ze tijdens hun verblijf in België om de week bezocht zouden worden door de politie en hen werd aangeraden deze bezoekers telkens een fles bier te bezorgen!¹⁴ De controverse in *La Nation belge* werd nog voortgezet op 20 augustus¹⁵, maar de volgende dag, na een bezoek van de jonge historicus aan het dagblad, moest de redactie enigszins bijdraaien. Ze besloot het incident met een artikel waarin ze peroreerde: "*L'Histoire est une muse impartiale. Attendons de M. Clough qu'il la serve fidèlement.*"¹⁶ Ook de Vlaamse pers nam de zaak op, en in *Pallietier* verscheen

Frans Olbrechts in Cherokee in 1926.
[Letterenhuis, Antwerpen]

12. Entre activistes du dedans et de dehors, in: *La Nation belge*, 9, nr. 229, mardi 17 août 1926, p. 1.
13. Le séparatisme flamand et l'Amérique, in: *La Nation belge*, 9, nr. 231, jeudi 19 août 1926, p. 1.
14. S.B. Clough, *The life I've lived [...]*, p. 68.
15. Le séparatisme flamand et l'Amérique, in: *La Nation belge*, 9, nr. 232, vendredi 20 août 1926.
16. La mésaventure de l'historien américain Clough, in: *La Nation belge*, 9, nr. 233, samedi 21 août 1926.

een cartoon¹⁷ van de jonge Clough die hem, naar hij zelf meende, deed lijken op Abraham Lincoln.¹⁸

Na enkele dagen vertrok het paar naar Gent, waar Clough weer een onaangename ervaring te wachten stond. Pirenne, die eerst geweigerd had hem te ontmoeten, verklaarde zich na wat aandringen uiteindelijk bereid tot een gesprek, dat echter onvriendelijk en niet erg informatief uitviel. Bij de professoren Frans Daels en Albert Counson¹⁹ kreeg Clough integendeel een gunstig onthaal. Vooral deze laatste was ingenomen met het paar en nodigde hen ettelijke keren uit bij hem thuis. Shep wist dat hij tegen de klok moest werken en begon daarom aan de redactie van zijn tekst.²⁰

Begin september verhuisde het paar naar Antwerpen, waar het een be-meubeld appartement huurde in de Tolstraat 74. In de sinjorenstad had de historicus ontmoetingen met Frans Van Cauwelaert, toen burgemeester, alsook met Camille Huysmans en Herman Vos. Ook had hij o.a. een onderhoud met Oscar De Gruyter, die hem inlichtte over de activiteiten van het Vlaamsch Volkstoneel en hem vertelde over het grote succes van de *Lucifer*-opvoeringen.²¹ Hoewel het verblijf van de Amerikanen in Antwerpen dus al met al vlot verliep, bleef de Sûreté Publique hun bewegingen nauwgezet volgen. Een vreemdelingendossier in het FelixArchief²² toont aan dat onmiddellijk na hun intrek in de stad de lokale politie vanuit Brussel gevraagd werd na te kijken of het paar wel degelijk aangekomen was en de gebruikelijke inlichtingenstaat op te stellen en door te sturen.²³ Bijna zes maanden later, op 2 maart 1927, wilde het kabinet van de minister van Justitie weten of "*de genaamde Shepard Clough*" nog in de stad woonde en, zo ja, of "*zijn gedrag en omgang geene aanleiding tot opmerkingen hebben gegeven*". Een laatste rapport werd opgesteld, waarin verklaard werd dat de student "*sedert einde December*"

Pagina hiernaast: Shepard Clough op het titelblad van *Pallieter*, 5 september 1926. [ADVN, VY400]

17. *Pallieter*, 5 september 1926.

18. S.B. Clough, *The life I've lived [...]*, p. 69.

19. De in Francorchamps geboren Albert Counson (1880-1933) was een romanist die, na vijf jaar lectoraat in Duitsland (Halle), in Gent aangesteld werd, eerst als docent, later als professor. Zijn belangrijkste werk is *La pensée romane*, Louvain, 1911. In 1912 annoteerde hij een verkorte editie van Pirennes magnum opus over de geschiedenis van België, onder de titel: *La formation de la nation belge. Extraits et notice par Albert Counson*, in: *L'édition populaire bi-mensuelle*, nr. 21, Paris-Bruxelles, 1912.

20. S.B. Clough, *The life I've lived [...]*, p. 69.

21. Op 18 oktober 1926 vond in Antwerpen een opvoering plaats van Vondels *Lucifer* in de beruchte regie van Johan De Meester (Inventaris van het archief van het Vlaamsche Volkstoneel, dossier 319; informatie verschuldigd aan Patricia Quaghebeur). In juni van het volgende jaar zou het ensemble met deze opvoering groot succes oogsten in Parijs.

22. In het FelixArchief worden de archieven van de stad Antwerpen bewaard.

23. Door zijn ongeëvenaarde speurzinnigheid is Werner Pottier, consulent bij het FelixArchief, op het spoor gekomen van dit dossier (481 # 189 947). Ik ben hem daarvoor mijn dank verschuldigd.

Pallieter

M. Shephard B. Clough

vertrokken was naar Parijs, Boulevard St. Germain, nr. 68. Het Belgisch incident was gesloten. Clough was inderdaad kort voor Kerstmis, met een ruwe versie van zijn proefschrift op zak, samen met zijn vrouw naar Parijs gereisd om er zich bij Hayes te voegen en de professor te helpen met zijn onderzoek. Later schreef Clough over het Belgisch intermezzo in zijn autobiografie: *"I soon found out that my subject was a hotter political potato than I had realized from what I had learned in New York. (...) What I did not know was how bitter the struggle for linguistic equality had become."*²⁴

Toch had Clough nog heel wat werk voor de boeg, vooraleer zijn proefschrift het daglicht zou zien. In Parijs begon hij met opzoekingen voor Hayes' studie over het nationalisme in Frankrijk²⁵; verdere arbeid aan zijn eigen proefschrift kon enkel 's avonds gebeuren. Nadien keerde hij nog voor enkele maanden naar België terug om de dissertatie bij te schaven, en aanvaardde dan een aanbod van Herbert Schneider, ook professor aan de Columbia University, om samen te werken aan een boek over de opvoeding tot burgerzin in het Italië van Mussolini.²⁶ Uiteindelijk kon Clough in 1930 zijn proefschrift verdedigen en laten verschijnen.

Het boek

In de eerste paragraaf van het boek plaatst de auteur zijn studie in het kader van de bewustwording van verschillende taalgroepen in het negentiende-eeuwse Europa, die soms leidde tot de politieke eis voor autonomie of onafhankelijkheid. Uitgaande van deze vaststelling geeft hij, in vogelvlucht, een historisch overzicht van de taaltoestanden in België, van het ontstaan van de taalgrens tot in 1815. Daarna worden enkele hoofdstukken gewijd aan de situatie tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden; aan de periode gaande van de Vlaamse romantiek tot aan de Grievencommissie; aan de eerste verschijnselen van culturele emancipatie in literatuur en muziek; en aan de politieke evolutie tot aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Daarna belicht Clough in verdere hoofdstukken het ontstaan van het frontisme, alsook politieke en culturele activiteiten tot in 1929. Ten slotte worden in het laatste hoofdstuk de internationale aspecten van de Vlaamse beweging ontleed. Het hele boek door wordt de rol van figuren als Verlooy, Jan-Frans Willems, Blommaert, Van Cauwelaert en Borms verduidelijkt.

Het boek is bijzonder merkwaardig door het feit dat sommige van de gebeurtenissen beschreven in het voorlaatste hoofdstuk, zich afspeelden terwijl de auteur bezig was met zijn onderzoek of tijdens het op papier zetten van zijn bevindingen. Enkele aangehaalde incidenten, zoals een betoging van 18 juli 1926

24. S.B. Clough, *The life I've lived [...]*, pp. 66-67.

25. C.J.H. Hayes, *France: a Nation of Patriots*, New York, 1930.

26. H.W. Schneider & S.B. Clough, *Making Fascists*, Chicago, 1929. Dit boek maakte deel uit van een reeks studies onder leiding van de politicoloog Charles E. Merriam gewijd aan het onderricht in burgerzin.

in Denderleeuw waarbij de daensistische burgemeester Louis De Bruyn voor het volk zijn eed aflegde met de bekende woorden van Verschaeve: *“O, land van roem en rouwe”* vonden plaats gedurende Cloughs verblijf in Vlaanderen.²⁷ Vandaar dat hij op het einde van zijn proefschrift af en toe overgaat van verleden tijd naar tegenwoordige tijd. Dit betekent dat hij soms zeer dicht bij de gebeurtenissen staat. Hoewel dit nu en dan misschien wat al te journalistiek overkomt, toch geeft deze nabijheid – zoals die van een waarnemer in een leeuwenkuil – een bijzondere flair aan het boek.

Wat de toekomst van de Vlaamse beweging betreft, had Clough wijselijk het volgende te zeggen:

“What will be the future of the Flemish movement, the historian should not attempt to prophesy. He may content himself with a reference to the last lines of De Coster’s Ulenspiegel:

‘How can one bury me,’ said Ulenspiegel, ‘the spirit, or Nele, the heart of Mother Flanders? She may sleep, but die, never!’

And so he departed with her at his side and sang as he went his sixth song; Where he will sing his last, no one knows.”

In het voorwoord van zijn boek schreef Clough: *“My purpose has been to seek the truth and to register it as accurately as possible”*.²⁸ In dat opzet is hij, volgens mij, geslaagd.

Receptie

In de Verenigde Staten was tot op dat ogenblik weinig aandacht besteed aan de Vlaamse beweging.²⁹ Een merkwaardige uitzondering hierop was de publicatie in 1929 van het boek *Belgian Problems since the War*³⁰ door de Waal Louis Piérard.³¹ Het jaar daarop verscheen van hem in het prestigieuze tijdschrift *Foreign Affairs* een opmer-

27. K. Angermille, *De Lotgevallen [...]*, p. 371. Zie ook: Grootsche Betooging in Denderleeuw, en Denderleeuw, in: *De Schelde*, 19 en 22 juli 1926.

28. S.B. Clough, *A History of the Flemish Movement in Belgium. A Study in Nationalism*, New York, 1930, p.v.

29. In 1924 verscheen van de hand van Thomas Harrison Reed, specialist in gemeentebeleid, het boek *Government and Politics of Belgium*, Yonkers-on-Hudson, maar dit behandelt hoofdzakelijk het administratief beleid van ons land en niet zozeer de Vlaamse beweging.

30. L. Piérard, *Belgian Problems since the War*, New Haven, 1929.

31. Louis Piérard (1886-1951) was een merkwaardige figuur: polyglot, wereldreiziger, kunstkenner, opvoeder en socialistisch politicus, zette hij zich in voor het aanleren van de Nederlandse taal in Wallonië en voor een confederale co-existentie tussen Vlamingen en Walen. Paul Delforge heeft mijn aandacht getrokken op de uitstekende notitie over deze man in de *Nouvelle Biographie Nationale*, vol. 6, Bruxelles, 2001, pp. 311-317. Lezenswaardig is ook het moeilijk te vinden boek *Louis Piérard actuel*, Frameries, 1986. Een grondige biografie over Louis Piérard laat echter nog op zich wachten.

kelijk artikel over de verhouding tussen de taalgroepen in België.³² Cloughs boek, een meer uitgebreide studie over het probleem, werd daarom welkom geheten en onmiddellijk goed onthaald. Zo verscheen, nog in het jaar van de publicatie, in hetzelfde tijdschrift *Foreign Affairs*, een lovende, maar korte kritiek van de hand van William L. Langer, de historicus die later aan het hoofd zou komen te staan van het departement Geschiedenis aan de universiteit van Harvard. Hij schreef over het boek: *"This careful scholarly study in English has long been needed. It can be warmly recommended to all interested in one of the major movements of western Europe."*³³ En een jaar later oordeelde Albert Hyma, de Amerikaanse historicus van Nederlandse oorsprong, erover: *"Mr. Clough displays an extraordinary familiarity with the subject."*³⁴

In Vlaanderen werd in de eerste jaren na de publicatie weinig aandacht besteed aan *A History of the Flemish Movement in Belgium*. Toch is bekend dat Jan-Albert Goris afwist van het boek. We weten niet precies wanneer hij er kennis van nam: was het al in het begin van de jaren dertig, terwijl hij nog werkzaam was in België, of pas nadat hij in 1937 overgestoken was naar de Verenigde Staten? Hoe dan ook, in New York leerde Goris de historicus Clough persoonlijk kennen en vroeg hem een ingekorte versie van zijn studie te leveren voor een boek over België dat hijzelf samenstelde voor de Verenigde Naties.³⁵ Daarin geeft Clough bovendien in vogelvlucht een beschrijving van de collaboratie gedurende de Tweede Wereldoorlog, welteverstaan zonder te kunnen ingaan op de details.

In een bibliografie over de Vlaamse beweging opgesteld door Lode Wils³⁶, werd verwezen naar deze ingekorte versie van Cloughs studie, en in de jaren 1960-1970 stond het originele boek op een lijst van mogelijke lectuur voor een brede groep van kandidatuur-studenten aan de universiteit van Gent.³⁷ Veel later vestigde Louis Vos in twee bijdragen nog eens de aandacht op het pionierswerk van de Amerikaan³⁸

32. L. Piérard, Belgium's language question: French vs. Flemish, in: *Foreign Affairs*, jg. 8, July 1930, nr. 4, pp. 641-651.
33. W. Langers beoordeling van Cloughs boek verscheen in *Foreign Affairs*, 9, nr. 1, October 1930, p. 167.
34. A. Hyma's recensie van het boek verscheen in: *The Historical Outlook*, jg. 22, 1931, nr. 3, p. 130.
35. S.B. Clough, *The Flemish Movement*, in: J.-A. Goris (ed.), *Belgium*, Berkeley-Los Angeles, 1945, pp. 108-128.
36. L. Wils, Bibliografie van de Vlaamse Beweging, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 13, 1953, nr. 1, pp. 9-12.
37. Deze inlichting werd me welwillend medegedeeld door Romain Van Eenoo, in die jaren assistent van professor Jan Dhondt.
38. L. Vos, De onbekende Vlaamse kwestie. Het aandeel van buitenlandse historici in de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, jg. 100, 1985, p. 718 en *Shifting Nationalism. Belgians, Flemings and Walloons*, in: M. Teich & R. Porter, *The National Question in Europe in Historical Context*, New York, 1993, p. 145. Hierin verwijst Vos zowel naar de eerste als naar de tweede uitgave (1968) van Cloughs boek.

en voor kort nog werd het boek geciteerd in een interessante masterscriptie gepromoot door Sophie De Schaepdrijver.³⁹ Hiermee wordt aangetoond dat, hoewel *A History of the Flemish Movement* de geschiedenis van de Vlaamse beweging slechts beschrijft tot op het einde van de jaren twintig, en in vele aspecten voorbijgestreefd is door meer recent historisch werk, het toch een goed voorbeeld biedt van hoe een buitenstaander zich kan inwerken in de cultuur, de geschiedenis en de politiek van een ver afgelegen land.

DIE FLÄMISCHE FRAGE. EIN GERMANISCHES VOLK KÄMPFT UM SEIN LEBENSRECHT (1938)

Wat voorafging

Hoewel enerzijds veel te vertellen viel over de genese van het eerste boek, was anderzijds relatief weinig geweten over het ontstaan van het tweede, of zelfs over zijn auteur. Er was dus ruim onderzoek nodig in archieven en bibliotheken. Zo zijn we te weten gekomen dat Hans Felix Zeck geboren werd in Zürich op 6 november 1896, op jonge leeftijd met zijn ouders naar Keulen verhuisde en er school liep, tot hij op 18-jarige leeftijd in het leger trad. In 1915 werd hij gewond en krijgsgevangen genomen, maar een jaar later geruild en uit de dienst ontslagen. Na de oorlog kon Zeck zijn middelbare studies afronden. Daarna studeerde hij eerst rechten in Bonn en vervolgens economie aan de universiteit van Keulen, waar hij in 1921 promoveerde tot doctor in sociaaleconomische wetenschappen.⁴⁰ Zoals Clough had hij als promotor een academische uitblinker: hoewel oorspronkelijk gespecialiseerd in economie, zou Leopold von Wiese in Duitsland de grondvesten leggen van de sociologie als zelfstandige discipline. Zecks proefschrift behandelde het ontstaan en de ontwikkeling van de christelijke vakbonden in Duitsland.⁴¹ In hetzelfde jaar publiceerde de jonge wetenschapper, evenals drie sociologen van Joodse oorsprong, in een bundel uitgegeven door de Duitse grootloge⁴², een kort essay over de juiste vorm voor een ethische samenleving.⁴³ Hierin pleitte hij voor een supranationale staat die, in zijn opinie, de drie streefdoelen van de loge –

39. Zie: D.J. Hensley, *The blurred boundaries of Begianness: Walloon intellectuals, pride, and the development of regional rhetoric, 1884-1914*, The Pennsylvania State University, 2008, Masters thesis (beschikbaar langs <https://etda.libraries.psu.edu/paper/8459/>).

40. Deze gegevens over Zecks jeugdijaren werden mij ter beschikking gesteld door dr. Andreas Freitäger, archivaris van de Keulse universiteit.

41. H.F. Zeck, *Christliche Gewerkschaften und Fachabteilungen*, Dissertation, Köln, 1921.

42. Het Duitse filiaal van B'nai B'rith werd gesticht in Berlijn in 1882.

43. H.F. Zeck, *Das sittliche Prinzip im Wechsel der Staatsform*, in: *Der Staat und die Verwirklichung der sittlichen Idee*, Gotha, 1921. De drie sociologen die evenals Zeck aan de bundel meewerkten waren: Walter Brinitzer, Erwin Seligmann, zoon van de rabbijn in Frankfurt, en Alfred Wiener. De uitgave van het boek genoot de financiële steun van een stichting opgericht door de Joodse mecenas en filantroop Moritz Manheimer.

rechtvaardigheid, tolerantie en naastenliefde – het best zou vrijwaren. Dit ideaal leek hem echter niet onmiddellijk bereikbaar en hij opteerde daarom categorisch voor de ondersteuning van de democratische republikeinse staatsvorm.⁴⁴ In 1932 verscheen vervolgens van Zeck een tweede boek over het thema van de katholieke arbeidersbeweging, dat echter, na afschaffing van de syndicaten door de nazi's, op de lijst van verboden geschriften werd gezet.⁴⁵

Dat zich nadien, om nog onbekende redenen, een grondige wijziging in Zecks standpunt en interesses moet hebben voorgedaan, wordt aangetoond door de publicaties die verschenen in de daaropvolgende jaren. Vanaf 1934 schreef hij geregeld bijdragen en boekbesprekingen in de jaarboeken van het Archiv für Bevölkerungswissenschaften und Bevölkerungspolitik, een door het naziregime gesteunde organisatie die zich toelegde op geopolitiek.⁴⁶ Het hoofddoel van deze soms zeer tendentieuze opzoekingen was de consolidatie en de aanwas van het Duitse *Volkskörper* in alle Germaanse gebieden en de verwijdering eruit van alle zogenaamde *Schädlinge*.⁴⁷ In datzelfde jaar verscheen, met Zecks medewerking, een pamflet over Aken en de Eifel⁴⁸ in een nieuwe reeks vulgariserende publicaties gewijd aan de studie van Duitslands grensgebieden. Deze reeks droeg de veel beduidende titel *Grenzkampf-Schriften*.⁴⁹

Deze zwenking naar een uitgesproken pro-nazi houding culmineerde in 1937, toen Zeck toetrad tot de NSDAP.⁵⁰ In dat jaar verscheen van zijn hand een lijvig boek met als omineuze titel *Ein Volk mitten in der Welt*.⁵¹ In dit boek verdedigt hij de Duitse interpretatie van geopolitiek en neemt hij het op tegen zowel Jacques

44. Zeck waarschuwde bovendien voor het gevaar van extreem rechts-radicalen stromingen en zinspeelde hierbij op de enkele weken voordien gepleegde aanslag op de vredelievende politicus Matthias Erzberger. H.F. Zeck, *Der Staat und die Verwirklichung [...]*, p. 125.
45. H.F. Zeck, *Vom Werden und Wachsen der katholischen Arbeiterbewegung*, Köln, 1932.
46. Zo b.v. H.F. Zeck, Eine Lebenserscheinung des Volkskörpers?, in: *Archiv für Bevölkerungswissenschaft und Bevölkerungspolitik*, jg. 4, 1934.
47. Zie hierover o.a. S. Schnitzler, *Soziologie im Nationalsozialismus zwischen Wissenschaft und Politik*, Wiesbaden, 2012.
48. W. Hermanns & H.F. Zeck, *Grenzraum Aachen-Eifel*, Berlin, 1934.
49. De uitgever van deze reeks was Arnold Hillen Ziegfeld, de uitvinder van de politiek getinte cartografie, gekend onder de naam *Kartographik*. Zie hierover: M. Fernandes, *The cartography as propaganda weapon and the instrumentalization of the German School of Geopolitics (1933-1945)*, in: M.F. Rollo, A.P. Pires & N.M. Novais (red.), *War and Propaganda in the XXth Century*, Lisboa, 2013, pp. 175-178.
50. Zeck stuurde zijn aanvraag tot lidmaatschap in op 15 juli 1937 en werd in de NSDAP opgenomen op 15 oktober van dat jaar; hij kreeg het nummer 4191498 toegewezen. Deze inlichting werd meegedeeld door het Bundesarchiv, Duitsland.
51. H.F. Zeck, *Ein Volk mitten in der Welt*, Bochum, 1937. De titel van het boek werd genomen uit de verklarende tekst van psalm 33 door de invloedrijke Nederlands/Duitse theoloog Hermann Friedrich Kohlbrügge (1803-1875). Zie zijn: *Psalm 33. Eine Weckstimme, vor und nach dem Kriege*, Elberfeld, 1870, p. 13.

16147

Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei

München / Braunes Haus

Gau: Köln-Rhein

Ortsgruppe: *Süden Lagerstraße*
Stützpunkt:

Antrag

Diese Form hat nicht höheres Verbot.

Mitgl.-Nr. 4191498

auf Aufnahme in die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei

Hiermit stelle ich Antrag auf Aufnahme in die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei. Ich bin deutscher Abstammung und frei von jüdischem oder sonstigen Vorfahrenschlag, gehöre keinem Geheimbund, noch einer sonstigen verbotenen Gemeinschaft oder Vereinigung an und werde einer solchen während meiner Zugehörigkeit zur Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei nicht beitreten. Ich verspreche, als treuer Gefolgsmann des Führers die Partei mit allen meinen Kräften zu fördern.

Ich verpflichte mich zur Zahlung der festgesetzten Aufnahmegebühr und des monatlichen, im voraus zahlbaren Mitgliedsbeitrags, der sich für mich aus der Beitragsordnung der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei ergibt. Außerdem bin ich zur Zahlung eines einmaligen freiwilligen Förderungsbeitrags von 30,- Reichsmark bereit.

Vorläufig unterschrieben!

Nr. und Name: Dr. Hans Felix Zeck

Beruf oder Art der Tätigkeit: Gau-Presse- und Propaganda-Obmann der NSKOV; freier wissenschaftlicher Arbeiter.

Geburtsdatum: 6. November 1896

Geburtsort: Zürich (Schweiz)

Wohnort: Köln-Marienburg

Wohnung: von Grootestraße

Größe: 37
Punk

Felix Zeck
Gruppenleiter

Köln-Marienburg, den 15. 7. 1937
Ort und Datum
(Hans F. Zeck)
Eigenhändige Unterschrift

Zecks aanvraag tot lidmaatschap van de NSDAP.

[Bundesarchiv Deutschland, NSDAP-Gaukartei, Hans Felix Zeck]

Ancel⁵² als tegen Nikolai Bukharin⁵³, twee auteurs die, vanuit totaal verschillende standpunten, de Duitse academische bedrijvers van *Geopolitik* beschuldigden van annexionistische doeleinden. Zeck stelt zich in dit werk als doel het Duitse volk, vanuit een nationaalsocialistisch standpunt, 'in te lichten' over de rest van de wereld, gaande van Europa tot Rusland, Japan en de Verenigde Staten. Het boek werd ingeleid door zowel Karl Haushofer, medestichter⁵⁴ van de Duitse geopolitieke school, als door Richard Wagner⁵⁵, leider van de Arbeitsgemeinschaft für Geopolitik.⁵⁶ Het was bedoeld als leerboek voor gebruik in scholen en NS-opleidingscentra.

52. In 1936 was Jacques Ancels boek *Géopolitique* in Parijs verschenen.

53. Nikolai Bukharin (1888-1938) was een Russische intellectueel en politicus die later bij Stalin in ongenade zou vallen.

54. Over Karl Haushofer (1869-1946) en de Duitse geopolitiek zie: M. Bassin, *Blood or Soil? The Völkisch Movement, the Nazis, and the Legacy of Geopolitik*, in F.-J. Brüggemeier, M. Cioc & Th. Zeller (ed.), *How Green Were the Nazis? Nature, Environment and Nation in the Third Reich*, Athens (Ohio), 2005, pp. 204-242.

55. Richard Wagner (1902-1973) was een landbouwkundig ingenieur die, als zeer actieve nazi, verschillende belangrijke functies bekleedde, waaronder – voor korte tijd – als leider van de *Abteilung Wirtschaft, Gruppe III (Ernährungs- und Landwirtschaft)* van de *Militärverwaltung* in Brussel.

56. Over het standpunt van deze vereniging zie: H.F. Zeck, Was ist Geopolitik?, in: *Zeitschrift für Erdkunde*, jg. 4, 1936, pp. 974-977. Daarin neemt Zeck stelling tegenover diegenen die geopolitiek en rassenkunde als twee afzonderlijke wetenschappen beschouwden. Integendeel moet voor hem "der wirkliche Geopolitiker neben den raumgebundenen auch die blutgebundene Kräfte (...) in den Kreis seiner Betrachtung einbeziehen". (p. 977)

Cover van Zecks *Österreich im großdeutschen Volksreich*. [Collectie A. Van Nimmen]

In 1938, onmiddellijk na de *Anschluss*, publiceerde Zeck alweer in de *Grenzkampf-Schriften* een brochure met als titel *Österreich im großdeutschen Volksreich*.⁵⁷ Daarin tekende hij een summier schets van de Oostenrijkse geschiedenis en verwelkomde in euforische termen de annexatie van het land bij het Duitse Rijk. Hoewel Zeck niet verbonden was aan een instituut dat zich toelegde op de Westforschung, ligt deze brochure klaar en duidelijk in de lijn van deze onderzoeken. In overeenstemming met het heersende antisemitisme, beschreef hij overigens, in een hoofdstuk met als titel *Das Wiener Judentum*, de Joodse bevolking in de hoofdstad als “*ein Krebsgeschwür, das selbst in den klerikalen Kreisen Österreichs anfang, Bedenken zu erregen*”. Hij beëindigde zijn tekst met een geëxalteerde hulde aan de Führer: “*“Ein Volk! Ein Reich! Ein Führer’ bleibt für alle Zeit Garant deutscher Größe. (...) Heil Hitler!”*”

Het boek

Het is deze man die, in hetzelfde jaar 1938, in een reeks geopolitieke studies gelanceerd door de bekende uitgeverij Goldmann⁵⁸, het boek *Die flämische Frage* publiceerde.⁵⁹ Evenals Clough weidt Zeck erin uitvoerig uit over de Belgische taalgrens en haar ontstaan, maar – in tegenstelling tot de Amerikaanse historicus – schenkt hij minder aandacht aan de literaire voorlopers van het Vlaamse bewustzijn. Hoewel Gezelle en Conscience enkele keren geciteerd worden, is er bijvoorbeeld geen vermelding van Verlooy. Het geval Borms daarentegen wordt meermaals aangehaald.

Landkaarten en statistische tabellen worden verondersteld de thesis te staven dat Vlamingen een Germaans volk zijn en dat Vlaanderen, in vergelijking met Wallonië, in algemene opmars is. Belangrijk in Zecks betoog zijn factoren zoals het hogere geboortecijfer in Vlaanderen en het grotere economisch potentieel van de regio. Zijn bronnen hiervoor blijven meestal ongenoemd en de bibliografie rudimentair. Gedeeltelijk valse of verdraaide voorstellingen van de feiten komen ook wel eens voor.⁶⁰ Hoewel, naar mijn weten, Zeck niet naar België reisde voor zijn onder-

57. Een Weense uitgave van dit boek (met afbeelding van adelaar en swastika op het kaft) draagt een voorwoord door Wilhelm Frick, de later in Neurenberg terechtgestelde minister van Binnenlandse Zaken.
58. Wilhelm Goldmann (1897-1974), een van de giganten uit de Duitse uitgeverwereld, stond voor de oorlog vooral bekend voor het publiceren van de criminele romans van Edgar Wallace en Agatha Christie. Na de bewindsovername door Hitler werd zijn sterauteur echter de Oostenrijkse bekende journalist Anton Zischka (1904-1997). Hoewel geen rabiate nationaalsocialist had deze favoriet van Fritz Todt met zijn in 1936 uitgegeven boek *Wissenschaft bricht Monopole* een aanzienlijke invloed op Duitslands industriële politiek.
59. H.F. Zeck, *Die flämische Frage. Ein germanisches Volk kämpft um sein Lebensrecht*, Leipzig, 1938, werd uitgegeven in een reeks met als titel *Weltgeschehen*.
60. Zo is Zecks beschrijving van de rol gespeeld door de Raad Van Vlaanderen erg oppervlakkig en misleidend. H.F. Zeck, *Die flämische Frage [...]*, pp. 47-50.

zoek, bleef hij toch, evenals Clough, de toestand in het land nauwgezet volgen tot juist voor de publicatie van zijn boek. Zo maakte hij gewag van de bekende rede uitgesproken op 11 juni 1938 door de priester Jules Mahieu in Namen bij de oprichting van een Waalse instelling die later bekend zou worden onder de naam Institut Jules-Destrée.⁶¹

Evenmin als Clough waagde Zeck zich aan een expliciete prognose over de toekomst van Vlaanderen. Toch bevestigde hij in het voorwoord, twee jaar voor de Duitse inval: “*Jeder Deutsche weiß, daß angeblich bestehende Annexionsabsichten ins Reich der Fabel und Verleumdung gehören*”. In het nawoord beklemtoonde hij nogmaals: “*Deutschland hat weder gegen Belgien noch gegen Frankreich, Kriegsabsichten. Deutschland denkt auch gar nicht daran, die Integrität Belgiens anzutasten*.” Al bij al is *Die flämische Frage* een betoog om het Duitse publiek attent te maken op het politieke lot van een *germanisches Volk*. Het bekende letterwoord op de IJzertoren en motto van de katholieke Vlaamse beweging stond afgebeeld op het kaft, in een vormgeving die herinnerde aan de NSDAP-vlag.

Receptie

In tegenstelling tot de Verenigde Staten, waar voor de publicatie van Cloughs proefschrift weinig of geen aandacht werd besteed aan de Vlaamse beweging, was in Duitsland al in 1935 hierover een boek verschenen. Het droeg als titel *Die flämische Bewegung*, werd geschreven door Kurt Bährens en gepubliceerd door de uitgeverij Volk und Reich.⁶² Opvallend is dat de auteur hierin meermaals verwijst naar de studie van Clough zowel als naar het boek *De l'Alsace à la Flandre*⁶³ van René Gillouin, een overtuigd volgeling van Maurras.

Toch baarde drie jaar later Zecks boek meer ophef. Een prominente Duitse figuur die onmiddellijk aandacht schonk aan *Die flämische Frage* was niemand anders dan de Hamburgse mecenas Alfred Toepfer.⁶⁴ Deze stuurde er nog in het verschijningsjaar een exemplaar van naar zijn vriend Odilo Globocnik.⁶⁵ Sinds mei 1938 was deze,

61. Zie hierover: Ch. Kesteloot, *Ecrire l'histoire du Mouvement Wallon*, in: *Cahiers d'histoire du temps présent*, nrs. 13/14, 2004, pp. 17-44.

62. K. Bährens, *Die flämische Bewegung. Europäisches Problem oder innerbelgische Frage*, Berlin, 1935.

63. R. Gilouin, *De l'Alsace à la Flandre. Le mysticisme linguistique*, Paris, 1930.

64. Voor biografische gegevens over Alfred Toepfer zie: G. Kreis e.a., *Alfred Toepfer Stifter und Kaufmann*, Hamburg, 2000 en mijn *Rob Van Roosbroeck en tijdgenoten. Het verdriet van Vlaanderen*, Gent, 2014, voornamelijk pp. 140-144.

65. De Oostenrijker Odilo Globocnik, een van Himmlers nauwste medewerkers, zou later grote verantwoordelijkheid dragen in de uitmoording van de Joden. Gevangengenomen in 1945 pleegde hij zelfmoord.

als beloning voor zijn jarenlange inzet voor de nationaalsocialistische zaak, door Hitler aangesteld als Gauleiter van Wenen.⁶⁶ In een dankbrief aan Toepfer d.d. 30 december schreef hij: "Ich danke Ihnen bestens für das mir freundlichst übersandte Buch 'Die flämische Frage', das mir eine wertvolle Bereicherung unserer Volkskenntnis bringt."⁶⁷

In 1939 verscheen een recensie van het boek in het Nederduitse tijdschrift *Quickborn*.⁶⁸ Ze werd geschreven door Ulrich Zierow, een man die goede betrekkingen onderhield met Vlaanderen en daar bevriend was met Jozef Simons.⁶⁹ In zijn recensie begroet Zierow *Die flämische Frage* als een nuttig boek om het Duitse publiek opmerkzaam te maken op de *Volkstumkampf* geleverd door de Vlamingen. Door de opsomming van een lange lijst gedeeltelijk foutieve gegevens in het boek, bewijst hij trouwens zijn grondige kennis van de geschiedenis van de Vlaamse bewustwording.

Cover van het boek *Die flämische Frage*.
[Collectie A. Van Nimmen]

Dichter bij ons zijn in de onderzoeken van Ine Van linthout de figuur van Zeck en zijn boek *Die flämische Frage* weer aan bod gekomen. In een artikel dat een samenvatting is van haar licentiaatsverhandeling beschrijft ze hoe in de jaren net

66. Op 30 januari 1939 werd Globocnik wegens financieel wanbeheer en verdenking van corruptie als Gauleiter vervangen door Josef Bürckel.
67. Deze brief is geciteerd in D. Hoeges, *Die Menschenrechte und ihre Feinde*, Köln, 2013, pp. 174-175.
68. *Quickborn. Zeitschrift für plattdeutsche Sprache und Literatur*, jg. 33, 1939/40, nr. 1, pp. 51-52. Voor een uiterst interessante bijdrage over de Nederduitse beweging, het tijdschrift *Quickborn* en Ulrich Zierow, zie: V. Georg, *Das Verhältnis der Niederdeutschen Bewegung zur flämischen und niederländischen Sprache und Kultur in Quickborn*, in: W. Rohde (Hg.), *Der Quickborn im 3. Reich*, Oldenburg, 1998, pp. 9-55.
69. Jozef Simons (1888-1948) was een Vlaamse schrijver, vooral bekend voor zijn verhalen over de Kempen en voor zijn roman over de Frontbeweging, *Eer Vlaanderen vergaat*. Hij had eng contact met Nederduitse schrijvers, onder wie Wilhelm Zierow en diens zoon Ulrich, wier werk hij in het Nederlands vertaalde. Deze laatste zou trouwens onder de titel *Flandern stirbt nicht* een Duitse vertaling verzorgen van Simons' voornaamste roman.

voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog een aantal auteurs, onder wie Zeck, Franz Petri⁷⁰ en Rob Van Roosbroeck, de behoefte voelden het timmermansiaans beeld van Vlaanderen in Duitsland te corrigeren.⁷¹ Ze toont aan dat daarbij niet alleen de nadruk gelegd werd op geografische en economische aspecten, maar dat, in de visie van deze historici, de Vlaamse onderdrukking door het Franstalig beleid enkel goedgeemaakt kon worden door steun van het Duitse Rijk. Dit laatste thema wordt verder uitgediept in een andere bijdrage waarin Van linthout zes boeken analyseert, waaronder *Die flämische Frage*.⁷² Ze betoogt dat de schrijvers in kwestie wilden aantonen hoe het begrip van de Vlaamse *Nation* in de loop der tijd groeide en dat deze volksgemeenschap ten slotte bij de Duitse hoorde.

Epiloog

Na de publicatie van *A History of the Flemish Movement in Belgium* kreeg Clough een baan als assistent aan de universiteit van Columbia, maar stelde vast dat een promotie zou afhangen van verdere publicaties en hij begon zich te specialiseren in de Franse geschiedenis. Tijdens de oorlog werd hij, zoals vele Amerikaanse academici, uitgenodigd door het State Department om, door het redigeren van *background papers*, bij te dragen tot de oorlogsinspanning en de ordening van de naoorlogse wereld. Nadien werd hij benoemd als professor aan de universiteit van Columbia, waarna hem, door verschillende wetenschappelijke publicaties en zijn grote inzet voor de ontwikkeling van het vak economische geschiedenis, een schitterende loopbaan te wachten stond. Als Fulbright-professor doceerde hij in verschillende Europese steden, waaronder Parijs, Grenoble en Rome. Shepard Clough stierf in 1990 op 88-jarige leeftijd in Vermont; zijn belangrijkste boek blijft *The Rise and Fall of Civilization*, een aanvulling op de ideeën van Spengler en Toynbee. Het werd in meerdere talen vertaald.

Frans Olbrechts, Cloughs Vlaamse studiekameraad, had eveneens een mooie loopbaan voor de boeg. Na het beëindigen van zijn antropologische observaties bij de Cherokee indianen, keerde hij uiteindelijk voorgoed naar België terug. In 1932 kreeg hij een leeropdracht aan de Gentse universiteit en legde zich toe op

70. Franz Petri (1903-1993) was een Duits historicus die voor de Tweede Wereldoorlog een belangrijke rol speelde in de *Westforschung*. Hij was levenslang bevriend met de Vlaamse historicus Rob Van Roosbroeck, die hij na de oorlog hielp en ondersteunde. Zie hierover A. Van Nimmen, *Rob Van Roosbroeck en tijdgenoten [...]*, pp. 78-83 en passim.
71. I. Van linthout, *Flandern in deutscher Sicht. Das Flandernbild in der deutschsprachigen Publizistik aus dem Zeitraum 1933-1945*, in: R. Baumann & H. Roland (Hrsg.), *Carl Einstein Kolloquium 1998*, Frankfurt, 2001, pp. 303-314.
72. Ook Van Roosbroecks *Die Geschichte Flanderns* (1942) en Petri's *Holland, Flandern, Wallonien* (1944) worden hierbij onder de loep genomen. I. Van linthout, *Eine Nation in der Nation. Das Nationskonzept im deutschen Flandernbild zwischen 1933 und 1945*, in: *Germanische Mitteilungen*, Heft 49, 1999, pp. 31-64.

de afrikanistiek. Vermeld dient hier wellicht te worden dat hij, tijdens de Tweede Wereldoorlog bij het Davidsfonds een boek publiceerde over Vlaamse figuren – meestal missionarissen – die in het buitenland een moedige rol hadden gespeeld.⁷³ Na de oorlog werd Olbrechts benoemd tot directeur van het Kongo Museum in Tervuren, maar hij bleef verder doceren aan de universiteit van Gent. Hij overleed, na een langdurige ziekte, in Aken op 24 maart 1958.

Geheel anders verliep het Hans Felix Zeck, zijn entourage en zijn tegenstanders. Zijn promotor, Leopold von Wiese, zeker geen aanhanger van het nationaalsocialisme, bracht in 1934/35 negen maanden door in de Verenigde Staten, waar hij doceerde aan de universiteiten van Wisconsin en Harvard. Na zijn terugkeer in Keulen werden zijn activiteiten ingeperkt⁷⁴, maar von Wiese kon de oorlog in Keulen overleven. Na de oorlog werd hij opnieuw voorzitter van de heropgestarte Deutsche Gesellschaft für Soziologie. De aardrijkskundige Karl Haushofer was echter een tragisch lot beschoren. Rond 1939 taande zijn geestdrift voor het nationaalsocialisme en stond hij meer en meer kritisch tegenover het regime. Een van zijn zonen werd ervan verdacht medeplichtig geweest te zijn aan de mislukte moordaanslag op Hitler en werd in 1945 door de nazi's vermoord. Karl Haushofer en zijn echtgenote pleegden daarop in 1946 zelfmoord. Professor Jacques Ancel werd in 1940 als Jood uit zijn post ontslagen en daarna geïnterneerd in het Franse concentratiekamp in Compiègne. Hij stierf voortijdig in december 1943. Nikolai Bukharin werd slachtoffer van Stalins zuiveringsprocessen in 1938.

Na de publicatie van *Die flämische Frage* verschenen van Hans Felix Zeck, gedeeltelijk bij dezelfde uitgever, nog vier boekdeeltjes met focus op geopolitiek en buiten het moederland wonende 'Germaanse volkeren'.⁷⁵ Daarna begaf hij zich in nog dieper nazivaarwater en begon mee te werken aan het door Alfred Baeumler⁷⁶ uitgegeven tijdschrift *Weltanschauung und Schule*. Daarin publiceerde hij o.a. bijdragen over Eupen-Malmedy en Frans-Vlaanderen. In 1943 redigeerde hij voor de in Wenen

73. F. Olbrechts, *Vlaanderen zendt zijn zonen uit*, Leuven-Antwerpen, 1942. Rob Van Roosbroeck zou er zich later over beklagen dat, bij een tweede uitgave van het boek (1948), de auteur zijn voordrachten op dit thema tijdens de bezetting voorstelde als een "vorm van verzet". Zie A. Van Nimmen, *Rob Van Roosbroeck en tijdgenoten [...]*, pp. 187-188.
74. Het door von Wiese geleide *Forschungsinstitut für Sozialwissenschaften*, evenals het tijdschrift *Kölner Zeitschrift für Soziologie*, werden door de nazi's opgeheven. Zie hierover: L. von Wiese, *Erinnerungen*, Köln-Opladen, 1957, pp. 61 en 73.
75. Deze boekdelen dragen als titel: *Kampf um Südafrika: Germanenvolk auf Vorposten*, 1939, *Die deutsche Wirtschaft und Südosteuropa*, 1939, *Die Schweiz*, 1940, en *Holland und Belgien. Die Niederen Lande im Kampf mit England und Frankreich*.
76. Alfred Baeumler (1887-1968) was professor aan de universiteit van Berlijn en Hauptstellenleiter in Alfred Rosenbergs Dienststelle für die Überwachung der gesamten geistigen und geistlichen Schulung und Erziehung der NSDAP.

gebaseerde Südosteuropa-Gesellschaft (SOEG)⁷⁷ een confidentieel rapport, waarin hij op 'wetenschappelijke manier' probeerde aan te tonen dat volkeren uit de Balkan onverantwoordelijk en naïef zijn, en enkel in staat tot eenvoudige denkpatronen. Als conclusie volgde hieruit dat deze landen best geschikt waren voor de landbouw.⁷⁸ In datzelfde jaar werd hij voltijds medewerker aan de SOEG en, op aanvraag van de rector Kurt Knoll⁷⁹, ook docent aan de toenmalige Hochschule für Welthandel in Wenen.⁸⁰

Daarna is van Zeck geen schriftelijk spoor meer te vinden. Zijn naam wordt enkel nog zesmaal vermeld op een lijst van verboden boeken samengesteld en uitgegeven door de Deutsche Verwaltung für Volksbildung, de Duitse administratie verantwoordelijk voor het opvoedingswezen in de Russische bezettingszone.⁸¹ Bijna alle latere boeken van Zeck, beginnend met *Ein Volk mitten in der Welt* werden erin opgenomen; hij werd hierdoor een van de zeer weinige auteurs van wie boeken zowel door de nazi's als door de Duitse administratie in de Russische zone verboden werden. Hij stierf, naar mijn weten volledig onbekend, in Keulen op 9 maart 1954. Zijn leven blijft het typisch voorbeeld van een intellectueel die, in een tiental jaren tijd, evolueerde van democraat met supranationale idealen tot vurig verdediger van een dictatoriaal en racistisch regime.

Beide hier besproken boeken zijn nu in de vergetelheid geraakt. Tussen beide blijft een groot verschil bestaan. Terwijl Cloughs *A History of the Flemish Movement in Belgium* overleeft als een wetenschappelijke, hoewel voorbijgestreefde studie over

77. Over de rol van de SOEG zie: D. Orlow, *The Nazis in the Balkans. A Case Study of Totalitarian Politics*, Pittsburgh, 1968.
78. H.F. Zeck, *Erfahrungen mit dem Einsatz südeuropäischer Arbeiter unter besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse im Landesarbeitsamtsbezirk Wien-Niederdonau*, Wien, 1943, (*Schriften der Südosteuropa-Gesellschaft*). Zie hierover: D. Orlow, *The Nazis in the Balkans [...]*, pp. 121-122 en M. Ristovic, *Südeuropa als Ergänzungsquelle für Arbeitskräfte der deutschen Kriegswirtschaft im Zweiten Weltkrieg*, in: *Schnittstellen. Festschrift für Holm Sundhaussen*, München, 2007, pp. 289-291.
79. Kurt Knoll (1889-1959) was een vurig aanhanger van de nazi-ideologie en een fel antisemiet. Na de oorlog werd hij uit zijn ambt ontslagen.
80. Deze inlichting bevindt zich in het Bundesarchiv in Zecks dossier met betrekking tot zijn lidmaatschap in de Reichsschrifttumskammer. Johannes Koll heeft me dienaangaande ook verdere inlichtingen verschaft uit het archief van de Wirtschaftsuniversität Wien, navolger van de Hochschule für Welthandel.
81. Censuur bestond in alle vier bezettingszones van Duitsland en was op 13 mei 1946 gedicteerd door order nr. 4 van de Allied Control Authority. In de westerse zones werd dit besluit eerder laks uitgevoerd, maar in de Russische zone gaf deze overeenkomst aanleiding tot het opstellen van een uitgebreide lijst van gecensureerde boeken (*Liste der auszusondernden Literatur*, Berlin, 1946). Hoewel deze lijst drie keer aanzienlijk vergroot werd, verschenen alle zes titels van Zeck al in de eerste uitgave. Over de samenstelling van de lijst zie: U. Steigers, *Die Mitwirkung der Deutschen Bücherei an der Erarbeitung der 'Liste der auszusondernden Literatur in den Jahren 1945 bis 1951'*, in: *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie*, jg. 38, Jan.-Febr. 1991, Heft 1, pp. 236-256.

de Vlaamse beweging, wekt Zecks studie *Die flämische Frage* de indruk van nationaalsocialistische propaganda⁸²: een onheilspellende meteoer uit duistere tijden.

Vanuit een breder standpunt bekeken, vertonen de twee geschriften echter een gemeenschappelijk aspect. Ze zijn allebei het product van twee relatief nieuwe wetenschappelijke richtingen: de studie van het nationalisme en de geopolitiek. Beide auteurs waren immers volgelingen van boegbeelden in hun respectieve disciplines: Shepard Clough van de Amerikaan Carlton Hayes, en Hans Felix Zeck van de Duitser Karl Haushofer. Een essentieel onderscheid tussen de twee blijft echter dat Clough zich toeleegde op de studie van een buitenlandse nationale beweging, terwijl Zeck de geopolitiek van zijn eigen land als thema koos.

Armand Van Nimmen (°1935) is doctor in de economische wetenschappen. Na een loopbaan bij de Wereldbank volgde hij seminars aan de universiteit van Wenen en legde zich daarna toe op de studie van het leven van Rob Van Roosbroeck en zijn tijdgenoten. Zijn biografie over Van Roosbroeck verscheen in 2014.

82. Het nationaalsocialistisch karakter van *Die flämische Frage* valt te bespeuren in het geopolitieke karakter van het boek zowel als uit de nadruk op het Germaanse *Volkstum* van de Vlamingen, maar vooral uit Zecks loopbaan, de teneur van zijn andere gelijktijdige publicaties en zijn latere persoonlijke contacten. Deze waren alle overtuigde nazi's.

ARMAND VAN NIMMEN

Twee (bijna) vergeten boeken over de geschiedenis van de Vlaamse beweging.

In deze bijdrage worden twee bijna vergeten publicaties over de Vlaamse beweging voorgesteld en ontleed; ze dateren beide uit de jaren dertig en werden geschreven door buitenlanders. Het eerste boek – *A history of the Flemish movement in Belgium* (1930) – is het proefschrift van Shepard B. Clough, een Amerikaans historicus; het tweede – *Die flämische Frage* (1938) – is het werk van Hans Felix Zeck, een Duits socioloog/econoom en een overtuigd nazi.

Dit artikel stelt de twee auteurs voor, beschrijft de context waarin de boeken verschenen, en ontleedt in het kort hun inhoud. Daarna wordt de receptie van de boeken beschreven, en ten slotte wordt aandacht besteed aan de verdere levensloop van de auteurs en hun voornaamste mentors en sympathisanten.

In een zekere zin is elk van de twee boeken tevens een voorbeeld van twee destijds relatief nieuwe disciplines: het eerste als studie van een nationalistische beweging, het tweede als geopolitieke analyse. Het eerste heeft als wetenschappelijk werk 'de tand des tijds' overleefd, het andere blijft, ondanks zijn informatief karakter, de getuige van een duistere periode.

ARMAND VAN NIMMEN

Two (almost) forgotten books about the history of the Flemish movement.

This contribution presents and analyses two almost forgotten publications about the Flemish movement; they both date from the nineteen thirties and were written by foreigners. The first book – *A history of the Flemish movement in Belgium* (1930) – was the dissertation of Shepard B. Clough, an American historian; the second – *Die flämische Frage* (1938) – was written by Hans Felix Zeck, a German sociologist/economist and confirmed nazi.

This article presents both the authors, describes the context in which the books were published and briefly analyses their content. Subsequently the reception of the books is described and finally the further course of the life of the authors and their principle mentors and sympathizers is discussed.

To some extent each of the books also exemplifies disciplines that were relatively new in those times: the first a study of a nationalist movement, the second a geopolitical analysis. The first book has stood the test of time as a scientific work, whereas the second book in spite of its informative nature continues to testify to a sinister period.